

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ІНТЕГРОВАНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: навчальна інтегрована діяльність, засоби інтегрованого навчання, особистісні параметри, особистісний розвиток молодшого школяра.

Проблема. Проблема особистісного розвитку школярів у процесі навчання є актуальною для педагогічної та психологічної теорії і практики. Інтеграція як мета навчання повинна дати школяреві ті знання, які відображають зв'язність окремих частин світу як системи, навчити дитину з перших кроків навчання у школі уявляти світ як єдине ціле, у якому всі елементи взаємопов'язані. Інтеграція являє собою засіб отримання нових уявлень на перетині традиційних предметних знань [1; 2]. Як свідчать дослідження педагогів і психологів – І.Д.Беха, К.Ж.Гуза, В.Р.Ільченко, С.Ф.Клепка, І.М.Козловської, Г.С.Костюка, С.Д.Максименка, В.О.Моляко, В.Ф.Моргуна, Т.С.Яценко, - навчальна інтегрована діяльність повинна сприяти розвитку творчих здібностей, спонукати дітей до навчання, до опанування дій аналізу та узагальнення, формувати у них уміння об'єднувати в єдине ціле розрізнену навчальну інформацію. В умовах інформаційного перевантаження сучасних учнів необхідно не лише спиратися на пам'ять школярів для запам'ятовування великої кількості фактів, а, й, розвивати їх мислення, удосконалювати особистісний розвиток, опановуючи основні закономірності пізнання навколишнього світу і враховувати міжпредметні зв'язки. У зв'язку з тим, що розвиток особистісної сфери молодших школярів в умовах традиційного навчання вже достатньо вивчений, чого не можна

сказати про інноваційну технологію інтегрованого навчання, виникла необхідність дослідити динаміку розвитку особистості учнів молодших класів в умовах саме інтегрованого навчання.

Об'єкт дослідження - особистість молодших школярів.

Предмет дослідження - психологічні особливості та динаміка особистісного розвитку молодших школярів в умовах інноваційної технології інтегрованого навчання.

Мета дослідження - виявлення особливостей впливу інтегрованого навчального курсу на особистісний розвиток учнів початкової школи та покращення на цій основі їх мисленнєвого розвитку.

Досягнення поставленої мети відбувалось у процесі виконання таких завдань:

1. Провести теоретичний аналіз психологічних результатів з проблеми розвитку мислення молодших школярів та їх особистісних компонентів в умовах інтегрованого навчання.

2. Охарактеризувати особливості інтегрованого курсу «Довкілля» та обґрунтувати його вплив на розвиток розумового та інших особистісних параметрів учнів початкових класів.

Аналіз наукових положень особистісно-діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів, обґрунтування сучасних досліджень питань забезпечення неперервності та інтеграції змісту освіти, а також теоретичних і методичних засад психолого-педагогічної науки щодо фундаментальних положень вітчизняної психології про закономірності психічного та мисленнєвого розвитку молодшого школяра стало основою для розробки особистісно-інтегрованого підходу, сутність якого полягає у розумінні, виявленні, актуалізації та розвитку особливостей мисленнєвої сфери учнів початкових класів в умовах інтегрованої освіти, орієнтуючись при цьому на розвиток їх особистісних параметрів. За умов його реалізації навчально-пізнавальна діяльність учнів включає безпосереднє їх спілкування з природою, спостереження, дослідження, малювання та моделювання

предметів оточуючого середовища, колективну роботу школярів у групах, складання казок чи оповідань, відбувається спрямованість освіти на співробітництво з особистістю дитини, закладається фундамент наукового знання у молодших класах, який формується у процесі застосування дітьми уявлень про найбільш загальні закономірності наук, встановлюється вплив засобів інтегрованого навчання (уроки серед природи, лабораторні роботи, моделювання, поміркуй, склади казку, тощо) на розвиток невербального та вербального мислення, що говорить про вплив засобів інтегрованого навчання на розвиток у дітей операцій мислення: на основі сприймання зображення, проводити його аналіз та синтез, узагальнювати, порівнювати і класифікувати образи за даними ознаками, розмірковувати над поставленою проблемою і робити елементарні висновки [3].

У процесі особистісно-інтегрованої освіти відбувається зустріч суспільно-історичного досвіду, що задається навчанням, і власного досвіду учня; взаємодія цих досвідів іде шляхом їх постійного узгодження, використання всього того, що накопичено дитиною у її власній життєдіяльності. Розвиток школяра як особистості відбувається не тільки внаслідок оволодіння ним нормативною діяльністю, а через постійне збагачення, перетворення власного досвіду як важливого джерела власного розвитку. Вчитель визнає дитину центральною фігурою у класі і буде навчальний процес на основі поваги до індивідуальних інтересів і потреб школярів, сприяє збагаченню особистого досвіду кожної дитини; виступає для учнів спостережливим помічником у розкритті і розвитку їх індивідуальності. Стратегічна мета курсу „Довкілля” полягає у тому, щоб навчити дітей самостійно набувати нові і творчо використовувати набуті знання, приймати самостійні і відповідальні рішення, планувати свою діяльність, прогнозувати і оцінювати її результати, брати відповідальність за себе і своє оточення, будувати з іншими людьми стосунки співробітництва – все те, що лежить в основі формування рефлексії у дитини молодшого шкільного віку. Процес формування цілісного наукового світогляду буде

методично оптимальним за умови розвитку і доцільного використання можливостей наочно-образного і понятійного мислення школяра у ході розв'язання навчально-пізнавальних задач. Мислення та розуміння є основою засвоєння, але цієї основи не буде, якщо навчання не замотивоване, якщо учні не проявляють усвідомленого відношення до навчальної діяльності. Особистісно-інтегроване навчання за допомогою безпосереднього спілкування дитини з природою допомагає їй змінювати та удосконалювати своє відношення до навколишнього світу, до оточуючих людей, до себе; дає змогу більше спілкуватися з оточуючими, учитися висловлювати свої думки, доводити їх справедливості, формувати у собі вміння слухати інших та проводити аналіз їх думок; враховує психофізіологічні можливості учня при сприйманні курсу. Все перераховане вище відноситься до психофізіологічної, комунікативної та характерологічної якості особистості, що враховується при вивченні даного курсу. Інтегрований курс „Довкілля” більше ніж традиційне природознавство відповідає віковим особливостям молодших школярів, краще задовольняє потреби їхнього сенсорного розвитку і забезпечує широкий простір для творчості кожного педагога. Як показує досвід та аналіз літератури з дослідження даної проблеми, умовами ефективності формування особистості дитини молодшого шкільного віку у процесі засвоєння інтегрованих знань є наступні: надання системі знань учнів початкових класів ціннісного змісту з орієнтацією на вищі людські цінності; інтегрування змісту всього навчально-виховного комплексу школи; цілісне та різностороннє засвоєння базових понять освітньої програми початкової школи; внесення у контекст пізнавального процесу особистісно та соціально значущих ситуацій, що стимулюють мотивацію учіння; соціальна адаптація молодших школярів, яка сприяє збагаченню духовного потенціалу особистості і забезпечує можливість кожній дитині проявляти ініціативу, реалізувати свої творчі можливості, здібності [4; 5]. З інтеграцією змісту природничо-наукової освіти пов'язані її гуманізація та гуманітаризація. Одна з головних умов цих процесів – спрямованість шкільної освіти на урахування

закономірностей розвитку свідомості особистості, що зумовлюють формування теоретичного мислення [6].

На основі особистісно-інтегрованого підходу розвиток мислення молодших школярів розглядається у контексті цілісної системи особистісних властивостей індивіда, а саме: з урахуванням індивідуальних якостей особистості – мотиваційного компоненту (мотиви й потреби), досвіду індивіда (знання, цілі, продуктивний бік діяльності та поведінки, оцінки успішності), емоційно-вольової сфери, здібностей до спілкування, характерологічного компоненту (риси характеру), інтелектуального компоненту, рефлексивного компоненту (вміння оцінити власні та чужі вчинки та думки). Тоді навчально-пізнавальна діяльність учнів включає їх спілкування з природою, використання різноманітних форм діяльності з предметами навколишнього світу, спілкування у групах, спрямованість початкової освіти на співробітництво з особистістю дитини, включаючи при цьому обов'язкове врахування індивідуальних якостей особистості дитини молодшого шкільного віку у процес і сприймання і вивчення потрібного курсу.

При викладанні курсу „Довкілля” використовуються такі засоби інтегрованого навчання, як: колективна робота в малих групах, індивідуальна самостійна робота, моделювання, лабораторні роботи, ігрові методи, уроки серед природи, пошуково-дослідницька робота, робота з приладами. Вони оптимізують навчальний процес і сприяють позитивному розвитку особистісних параметрів учнів, перерахованих вище. Головною метою даного курсу є створення умов для формування і розвитку у школярів таких якостей, як: природничо-наукового бачення природи, яке включає вміння осмислено пізнавати природні явища, фіксувати їх особливості, ставити перед собою дослідницькі цілі; володіння умінням добувати факти, формулювати проблеми, висувати гіпотези, будувати особисті пояснення і перевіряти їх, усвідомлювати свою пізнавальну діяльність, аргументовано відстоювати власну точку зору на певну проблему; вміння діяти у щоденних

різноманітних ситуаціях спілкування з природою відповідно до свого світорозуміння; уміння володіти собою у будь-яких ситуаціях, володіння умінням позитивного відношення до себе, до всього оточуючого світу; володіння комунікативними навичками; прискорене формування навчальної спрямованості учнів [7; 8].

Інтегрована навчальна діяльність являє собою нову систему роботи по засвоєнню учнями потрібного матеріалу. За цією системою школярі спочатку засвоюють практичні дії з предметами, які потім, згортаючись, стають внутрішніми мисленнєвими діями. Вони є основою засвоєння матеріалу і наступного його використання. При цьому спеціально виділяються як основний орієнтовний етап дії на кожній ступені його інтеріоризації. Потрібно звернути увагу на те, що такі засоби інтегрованого навчання як поміркуй, прочитай, уроки серед природи, робота у групах, які мають вербальну основу, впливають не тільки на вербальні операції мислення, а й на невербальні. Це відбувається тому, що вербальні засоби навчання, як і невербальні, також звертаються до наочного матеріалу, тим більше до такого, який знаходиться у навколишньому середовищі, що прискорює розвиток і удосконалення мисленнєвих операцій, бо на цьому етапі підключаються процеси сприймання та інтеріоризації-екстеріоризації, що відіграють важливу роль у розвитку мислення дитини молодшого шкільного віку у процесі впливу на нього інтегрованого навчання. Аналогічна картина спостерігається і при зверненні уваги на невербальні засоби навчання (малювання, моделювання та ін.), які мають вплив і на вербальні, і на невербальні операції мислення, бо до сприймання наочного матеріалу підключаються розумові дії, які швидше й краще допомагають здійснювати вплив інтегрованого навчання на розвиток мислення й особистості молодших школярів[9; 10].

Отже, такі засоби як уроки серед природи, робота у групах, поміркуй, читання з дорослими, малювання, моделювання мають вплив на інтелектуальний параметр особистості учня. Одним з недоліків традиційної

системи освіти вважається відірваність навчального матеріалу від реальних життєвих проблем та особистісного досвіду дитини, що не призводить до перенесення здобутих у школі знань на реальні життєві ситуації. Позитивне ставлення до навчання вчитель у значній мірі повинен формувати за рахунок зв'язку викладання з життям і особистим досвідом учня. Такі засоби як уроки серед природи, робота у групах, малювання, моделювання, прочитай, поміркую та не одноманітність їх використання на уроках призводить до уміння звернути увагу дітей на звичайні життєві факти і явища під іншим кутом зору; до підбору завдань, зміст яких пов'язаний з краєзнавчим матеріалом; до відбору фактів, які найбільш цікавлять молодших школярів, - що пов'язані з їх власним життям, із справами близьких і знайомих людей. Такі засоби як уроки серед природи, робота у групах, малювання спрямовані на розвиток у дітей уміння фантазувати і зосереджуватися, напружувати волю, прикладати зусилля, контролювати емоції, регулювати свої поведінку і діяльність та впливають на розвиток емоційно-вольового компоненту. В основі цього регулювання лежить взаємодія процесів збудження та гальмування нервової системи [11].

Уміння аналізувати свої дії та вчинки, порівнювати їх з діями та вчинками інших людей, виділяти і розуміти найголовніше у наданій інформації, слухати іншого, аргументувати свої умовиводи, співставляти думки різних груп застосовуються на лабораторних роботах, у роботах в групах, під час складання казки чи оповідання та моделювання, у ході читання тексту з дорослими. Під час використання цих засобів поступово удосконалюється формування рефлексивного компоненту молодшого школяра, в основі якого міститься відображення, осмислення, самоаналіз своїх суджень і вчинків з точки зору їх відповідності задуму та умовам діяльності. Такі засоби, як уроки серед природи, лабораторні роботи, робота у групах, поміркую, склади казку, читання тексту з дорослими базуються на умінні учня давати відповідь на запитання дорослого, слухати іншого, вести дискусію, рахуватися з думкою іншої людини, на прагненні допомагати один

одному у навчальній діяльності. Використання цих засобів впливає на розвиток комунікативного і характерологічного компонентів особистості. Механізм цих компонентів проявляється у вмінні передавати інформацію, налагоджувати відносини між членами спілкування, сприймати людину та матеріал, що вона передає під час бесіди, а також в утворенні у людини динамічних стереотипів, тобто системи нервових зв'язків у корі великих півкуль головного мозку, які виникають під впливом різноманітних подразнень, що діють у певній послідовності та певній системі. Пізнавальний інтерес молодших школярів, що проявляється в усвідомленому ставленні до оточуючого, завжди є емоційно забарвленим (здивування, захоплення, радість від пошуку, переживання успіху, розчарування від невдачі), виявляється у вольових діях, спрямуванні зусиль на пізнання нових сторін навколишньої дійсності. При традиційному навчанні учні початкових класів спершу надають перевагу навчанню як суспільно-корисній діяльності взагалі, а потім їх приваблюють окремі види навчальної роботи. Інтегроване навчання намагається з перших же днів знаходження дітей у школі виробити у них прагнення займатися окремими видами робіт. Для цього, упродовж робочого дня, на кожному уроці відбувається часта зміна видів діяльності, яка є ненав'язливою для учнів, постійно збуджується їх інтерес до нової роботи, включається в роботу емоційна сфера, яка є стимулятором підвищення активності діяльності молодших школярів [12].

Висновок. Таким чином, інтеграція знань, створення інтегрованих курсів допомагають учням розширити своє світосприйняття, поглибити знання з різних дисциплін, утворюють позитивну мотивацію навчання, сприяють розвитку мислення молодших школярів з урахуванням індивідуальних якостей особистості. Започаткування у школі інтегрованого навчання забезпечує через певний проміжок часу у школярів цілісність свідомості, розвиток теоретичного мислення, їх готовність до оцінювання об'єктів та явищ навколишнього світу, враховує періоди розвитку дитини для формування сильної особистості. Інтегроване навчання відповідає принципу

гуманізації і дозволяє найбільш повно враховувати психологічні особливості, потреби і можливості учнів.

Надалі ми плануємо дослідження особливостей розвитку мислення та особистості молодших школярів під час їх навчання у навчальних закладах різного типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василевська М.В. Інтегровані уроки // Поч. шк. – 1996. - № 11. – С.11-12.
2. Білоконна Н.І. Формування інтелектуальних умінь молодших школярів у процесі навчання: Дис... канд.. пед. наук: 13.00.01 / Криворізький державний пед. ун-т. – Кривий Ріг, 1999. – 175с.
3. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе. – М.: АПН РСФСР, 1959. – 346с.
4. Блейхер В.М., Бурлачук Л.Ф. Психологическая диагностика интеллекта и личности. – К.: Вища школа, 1978. – 142с.
5. Берулава М.Н. Состояние и перспективы гуманизации образования // Педагогика. – 1996. - №1. – С.9-11.
6. Балл Г.О., Чмут Т.К. Побудова систем розвиваючих завдань на основі математичних задач // Поч. школа. – 1982. - №3. – С.20-24.
7. Ильченко В.Р. Формирование у учащихся средней школы естественнонаучного мировоззрения в процессе обучения: Автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.01 / КГПИ им. М. Горького. - К., 1990. – 44с.
8. Ильченко В.Р., Гуз К.Ж. Освітня програма “Довкілля”: концептуальні засади інтеграції змісту природничо-наукової освіти. – Київ – Полтава, ПОПОПП, 1999. – 123с.
9. Інтеграція елементів змісту освіти: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. – Полтава, 1994. – 234с.
10. Козловська І. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи (дидактичні основи): Монографія / За ред. С.У. Гончаренка. – Львів: Світ, 1999. – 302с.

11. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. – К.: Рад. школа, 1983. – 96с.

12. Моргун В.Ф. Психологічні чинники розвитку мислення особистості в умовах інтегрованого навчання // Технології інтеграції змісту освіти / за ред. В.Р. Ільченко. – Полтава: НМЦ ІЗО, 2002. – Вип. 1. – С. 102 – 116.

Данная статья посвящена рассмотрению интегрированной учебной деятельности и особенностей её внедрения у младших школьников. Раскрыты понятия самого интегрированного обучения, процесса развития мышления и других личностных параметров учеников младшей школы, обращено внимание на особенности учебной деятельности школьников. Показано влияние интегрированного образования на развитие личности ребенка в младшем школьном возрасте.

Ключевые слова: учебная интегрированная деятельность, средства интегрированного обучения, личностные параметры, личностное развитие младшего школьника.

The article is given clause is devoted to consideration of the integrated educational activity and features of its introduction at younger schoolboys. The concepts of the integrated studies, process of development of thought and other personality parameters of students of initial school are exposed, paid attention on the feature of educational activity of schoolboys. Influence of the integrated education is shown on development of personality of child in junior school age.

Key words: the educational integrated activity, facilities of the integrated studies, personality parameters, personality development of junior school boy.